

## TUNCELİ'DE ALEVİLİĞİN DİNÎ VE SOSYAL DEĞİŞİMİ\* RELIGIOUS AND SOCIAL CHANGE IN ALEVISM IN TUNCELİ

Songül ATAMAN ARSLAN\*\*

### Öz

Hem toplumsal hem de dinî yapılar, Alevi toplumunun inanç pratiklerinin sürdürülmesi ve korunmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda geleneksel dönemde seyit aileler, musahiplik ve düşkünlük gibi kurumlar, inancın doğru bir şekilde genç kuşaklara aktarılmasını sağlamıştır. Ancak bu aktarım sürecinde zamanla değişim ve dönüşümler kendini göstermiştir. Bu durum, modernleşme ve sanayileşme gibi nedenlerle köylerden kentlere yapılan göçlerle de desteklenmiştir. Göçler, bireylerin istemli veya zorunlu olarak yaşadıkları yerleri terk etmeleriyle birlikte yeni yerleşim alanlarına yönelmelerine neden olmuştur. Hem sosyal ve ekonomik yaşam koşullarını iyileştirme çabası hem de farklı zamanlarda yaşanan zorunlu göçler, dinî ve sosyal değerlerde önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu makale, Tunceli Aleviliğini Tuncelili seyitlerin bakış açısıyla ele alarak konunun daha iyi anlaşılmasını ve gelecekte yapılacak araştırmalara teşvik sağlamayı amaçlamaktadır. Pir ve mürşitlerin düşünceleri, çalışmada birincil kaynak olarak önemli bir role sahiptir. Çalışmanın diğer bir amacı, dijital çağın hızlı değişim sürecinde yerel Alevilik kodlarının kaybolma riskine karşı tedbir almak ve özellikle Tuncelili seyitlerin aktardığı dinî, sosyal ve kültürel bilgilerin kayıt altına alınmasını sağlamaktır. Ocakzade, mürşit ve pirlere yapılan görüşmelerde derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmış ve elde edilen bilgiler derlenerek kaydedilmiştir. Tunceli Aleviliğinde toplumsal yapı ve ritüeller hakkında elde edilen bu veriler betimsel yorumlama tekniği ile çözümlenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Alevilik, Tunceli, Değişim, Ocak Sistemi, Musahiplik.

\* Bu çalışma, yazarın 2021 yılında Munzur Üniversitesi, SBE tarafından kabul edilen *Seyyidlerin Perspektifinden Tunceli Aleviliğinde Yapı ve Ritüeller* başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Araştırma Makalesi; Gönderilme Tarihi: 18.10.2024; Kabul Tarihi: 28.11.2024; Yayımlanma Tarihi: 15.10.2025.

\*\*İnönü Üniversitesi, Alevilik Araştırmaları Enstitüsü, Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Doktora Programı Öğrencisi, e-posta: songuelataman@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2381-2661.

### Abstract

Both social and religious structures have been influential in maintaining and preserving the religious practices of Alevi communities. In this context, institutions such as Seyyid families, *musahiplik* (the Way Brotherhood), and *düşkünlik* (excommunication) have ensured the correct transmission of the faith to younger generations. However, over time, changes and transformations have manifested in this transmission process. This situation has also been supported by migrations from villages to cities due to reasons such as modernization and industrialization. Migrations have led individuals to leave their places of residence voluntarily or involuntarily and move toward new settlement areas. Efforts to improve both social and economic living conditions, as well as compulsory migrations at different times, have led to significant changes in religious and social values. This article aims to better understand Tunceli Alevism from the perspective of Seyyids from Tunceli and to encourage future research. The thoughts of pirs and mürşits play an essential role in this study as primary sources. Another goal of this study is to take precautions against the risk of losing local Alevi codes in the rapidly changing digital age, and to record the religious, social, and cultural knowledge conveyed by Seyyids from Tunceli. This information was collected through in-depth interviews with *Ocakzade*, *mürşits* and *pirs* (spiritual leaders from traditional Alevism lineages). The data obtained about the social structure and rituals in Tunceli Alevism were analyzed with the descriptive interpretation technique.

**Keywords:** Alevism, Tunceli, Change, Ocak System, Musahiplik.

## Giriş

Tunceli Aleviliği, yüzyıllar boyunca kendi iç dinamikleriyle şekillenmiş ve bu süreçte hem inanç hem de toplumsal yapısını korumuş önemli bir dinî ve kültürel mirası barındırmaktadır. Özellikle Anadolu'nun iç bölgelerinde, Tunceli Aleviliği kendine has ritüelleri, ocak sistemi, dedelik kurumları ile toplumsal hayatın merkezinde yer almıştır. Ancak özellikle kentleşmenin yoğunlaştığı 1950'li yıllarda, Türkiye genelinde yaşanan sosyoekonomik değişimler, kentleşme ve göç dalgaları Tunceli Aleviliği üzerinde de derin etkiler bırakmıştır. Geleneksel köy yaşamının çözülmesi, kentleşmeyle birlikte dinî ritüellerin ve toplumsal dayanışma ağlarının zayıflamasına neden olmuştur. Bu bağlamda Tunceli'deki Alevi toplumu, bir yandan inanç sisteminin temellerini koruma çabası içinde olurken diğer yandan modern yaşamın dayattığı değişimlere uyum sağlamaya çalışmaktadır.

Makalede, Tunceli Aleviliğinde yaşanan değişimler; ocak sistemi, dedelik, pirlık kurumu ve musahiplik gibi Alevi inancının temel yapı taşları üzerinden değerlendirilerek modern yaşamın bu kadim inanç ve kültürel yapılar üzerindeki etkileri incelenecektir. Tunceli'de bulunan seyit aile mensupları ile yapılan derinlemesine görüşmeler yoluyla hem bölgede yaşayan hem de yurt içinde yaşayan Alevilerin geleneksel Aleviliği ne derece yaşayabildikleri ortaya konulacaktır.

## 1. Ocak Sistemi ve Dedelik Kurumu

Ocak sistemi ve dedelik kurumu, Alevi inanç dünyasında toplumsal düzeni ve dinî öğretilerin aktarılmasını sağlayan en temel yapılar olarak öne çıkmaktadır. Ocak sistemi, Hz. Ali ve Ehlibeyit soyundan gelen seyitlerin dinî liderlik görevini üstlendiği, köklü ve hiyerarşik bir yapıdır. Mürşit, pir ve rehberler bu sistemin taşıyıcılarıdır ve halkın dinî ve sosyal rehberliğini yaparlar. Dedelik kurumu, Alevi toplumu içinde inanç öğretilerini ve ritüellerini kuşaktan kuşağa aktaran, toplumsal barışı sağlayan ve hukuki anlaşmazlıkları çözen bir otorite olmuştur. Modernleşme ve kentleşme süreçleri bu geleneksel yapıyı değişime zorlamış olsa da ocak sistemi ve dedelik hâlâ Aleviliğin merkezinde yer almaya devam etmektedir. Şeyh Dilo Belincân (yöredeki adı Sıx Delil Berxecan) Ocağı dedelerinden Hüseyin Erdoğan (2020) ve Sarı Saltuk Ocağı'ndan Ali Ekber Yurt (2020), ellerinden geldiğince günümüzde de geleneksel Alevilik ritüellerini uygulamaya, ihtiyaç oldukça talipler arasındaki sorunları çözmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Ocak sistemi ve dedelik gibi geleneksel yapılar değişim ve dönüşüme zorlansa da bu kurumların Alevilik içinde varlığını sürdürmeye devam ettiğini destekleyen Ali Yaman (2011, s. 232-236)'ın çalışmaları, ocak sisteminin ve dedelik kurumunun Alevi toplumu için bir inanç merkezi olduğunu ortaya koyar. Yaman, modernleşme ve kentleşme süreçlerinde bu kurumların geçirdiği değişimlere rağmen hâlâ merkezî bir role sahip olduğunu ifade etmiştir. Akın ve Yılmaz (2016, s. 41-42) da özellikle Diyarbakır bölgesindeki ocakların tarihsel gelişimini ve inanç üzerindeki etkilerini analiz etmiş, modern süreçlerde bu yapıların dayanışma ve kimlik unsurları olarak önemini koruduğunu göstermiştir. Bu kaynaklar modernleşme ve kentleşmenin etkisiyle bireyselleşme ve rasyonel düşüncenin artmasına rağmen ocak sistemi ve dedelik kurumunun eskisi kadar olmasa da Alevi inanç sistemi içinde yerini koruduğunu ortaya koymaktadır.

## 1.1. Ocak Sistemi ve Kökeni

Ocak sistemi, Alevilikte mürşit, pir ve rehber rollerinin soy yoluyla devredildiği bir yapıdır. Tunceli bölgesinde daha çok "seyitlik" olarak anılan bu sistem, Peygamber'in kızı Hz. Fatıma ve Hz. Ali'ye bağlanmaktadır. Bu bağlamda ailelere dinî meşruiyet sağlanmaktadır. Bu ailelerde ocaklar adına yazılmış şecereler ve icazetnameler de bulunmaktadır (Yaman, 1998, s. 78-79). Bazı erenler de dergâhlarda hizmet vererek bilgilerini artırmışlardır. Bu zatlar da Alevileri, inanç ve ibadet konularında eğitmekle görevlendirilmişlerdir. Bu yapıda her talip aile, bir ocağa bağlıdır; mürşit ve pirler hem dinî hem de toplumsal alanda taliplerine rehberlik yapmaktadır. Mürşit-pir-talip ilişkisi, Aleviliğin dinî-sosyal yapısının temelini oluşturmakta ve Alevi inancın aktarımında büyük bir rol oynamaktadır. (Seyit Turabi İnce, 2020). Hızlı kentleşmeye rağmen Alevi toplumunun inançsal yapısının hâlâ ocak sistemi ile talipler arasındaki güçlü bağlara dayandığı söylenebilir.

Alevilikteki ocakzadeler, soylarını Hz. Hüseyin'in çocuklarına dayandırmaktadır. Bu kutsal soydan geldiklerine dair inanç hem seyitler hem de onlara bağlı Alevi toplulukları arasında güçlü bir manevi bağ oluşturmaktadır (Gezik & Çakmak, 2010, s. 16). Tunceli Aleviliğinde de ocakzadeler, soylarını Hz. Fatıma ve Hz. Ali'ye dayandıran ve bunu destekleyen şecerelere sahip olduklarını ifade etmektedir. Bu şecereler aynı zamanda pir, mürşit ve rehber gibi dinî önderlere seyitlik makamı verilmesinin temelini oluşturmaktadır.

Ancak her ocak bu soydan geldiğini iddia etse de bazı ocakların ellerinde bunu kanıtlayacak belgeler bulunmayabilir. Özellikle 1937-38 döneminde yaşanan baskılar sırasında ocaklara ait şecere ve diğer belgelerin imha edildiği iddia edilmektedir (Erdoğan, 2020). Bu süreç, belgelerin gizlenmesi ihtiyacını doğurmuş; bu nedenle bazı şecereler hiç kimseye gösterilmemiş, bazılarının ise -güvenlik gerekçesiyle- varlığı inkâr edilmiştir. Belgelerin yok edilmesi ya da saklanması, sonraki kuşakların bu kutsal soy iddiasını somut verilerle ispat etmesini güçleştirmiştir. Sözlü tarih, yazılı kaynakların yokluğunda Alevilerin toplumsal hafızasının taşıyıcısı olarak işlev görmüştür.

Seyit aileler, toplumda inanç önderliği yapmanın ötesinde, sosyal yaşamın düzenlenmesi ve taliplerine hem manevi hem de toplumsal rehberlik yaparak, onların dinî ve sosyal yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamışlardır. Bu bağlamda, yılda en az bir kez yapılan görgü cemlerinde, pirler taliplerine yol göstermekte ve onların sorunlarını çözmektedir. Dedelik soy bağına dayanmakta ve dedelik makamı, inanç önderliği yapmanın yanı sıra toplumsal düzenin korunmasında da önemli bir işlev üstlenmektedir. Seyit Haydar Kılıç (2020), dedelik kurumunun işlevini şu şekilde tanımlamaktadır:

*Pirlik, rehberlik atadan gelen bir şeydir; pir seçilmeden önce bu yolu öğrenmek için talip olunması gerekir, ikrar alınır ve böylece pir olunabilir. Bu yapı, inancın temel taşıdır. Tunceli Aleviliğinde, dedeler toplumları içerisindeki sorunları çözme, hakemlik yapma gibi görevleri de üstlenmektedir. Köyde yaşanan anlaşmazlıklar, cemler sırasında pirler tarafından çözülmekte ve toplumun huzurunda adalet sağlanmaya çalışılmaktadır.*

Baba Mansur Ocağı'ndan Seyit Mahmut Ayık (2020); mürşit, pir ve rehberin geleneksel Alevi toplumlarının hukuk sisteminde önemli bir role sahip olduklarını belirtirken, Tunceli ocak sisteminin en belirgin özelliğine dikkat çekmektedir:

*Eskiden mahkemeler yoktu yani çok eskiden... Biz Baba Mansur ocağındanız. Özellikle bizim bu civar köylerin, işte demin de söylediğim gibi, hemen hemen çoğu bizim taliplerimizdir. En ufak bir kırgınlık, dargınlık ya da işte ne bileyim bir sorun olduğu zaman bizim büyüklerimiz çözerlerdi onu. Ya kendileri, yapabildikleri kadarıyla, kendileri yapamasa da bir yani bir heyetle yani kendi ileri gelir ona havale eder; o da ona eder toplanırlar haklı haksız sofraya koyarlardı.*

Yılda en az bir yapılan görgü cemlerinde bu uygulama gerçekleştirilir. Genel kurallar, küçük farklılıklar göstermekle birlikte tüm ocaklarda benzerdir. Derviş Cemal evlatlarından Seyit Turabi İnce (2020), sözlü geleneğe dayanarak bu konuda şu bilgileri aktarmıştır:

*Bizim ocağımız esas, Nuri Cemal. Kaba dille Dewres Cemal'e dönüşmüş. Şimdi bu kavram içinde, el ele el Hakk'a varmış, mesela ben kimin piriyim? Karabal aşiretinin piriyim, ben Taçkirek'in piriyim, Göviçlerin piriyim, Seydiklerin piriyim, bi de bunlar benim taliplerim. Bir de mürşit lazım, mürşit kimdir? Sizin mürşitleriniz benim pirimdir. Ben ona Hak verdim onun elini öptüm, siz benim elimi öptünüz, ben bunun elini öptüm. Ben sizin piriniz oluyorum, o sizin mürşidiniz oluyor. O mürşit hem beni sorguluyor hem seni sorguluyor. Bunun makamı daha farklı. Rehber, ocaktan olsun veya olmasın yani kendini bilen kendini yetiştirmiş bilen mesela yani diyelim ki dede İstanbul'da oturuyor, geliyor burada eli kavuşmuyor yani Taçkirek'e geliyor. Rehber, dede onu çağırıyor. Bu köy diyor elli hanedir, kim nedir, kim yapıyor, kim kazanıyor, kim kimlen barışık, kim kimlen küskündür, rehber ona anlatıyor, pirine. Pir ona göre Taçkirek'i sorguluyor, müşkülleri hallediyor ve çekip gidiyor yani. Pirlük böyle, benim pirim mürşittir. Hem beni sorguluyor hem seni sorguluyor. Rehber de verilen bir görevdir yani bu, ocaktan olsun veya olmasın, herhangi biri, ona görev veriliyor.*

Derviş Cemal Ocağı'nda, bağlı bulundukları pirler yılda en az bir kez topluluğu ziyaret ederek görgü cemi sırasında bir yıl boyunca yaşanan gelişmeleri değerlendirir, sorgu ve sualler yoluyla mevcut sorunları çözüme kavuşturur.

Seyit Haydar Kılıç (2020), bölgedeki ocaklar hakkında bilgi verirken, kendilerinin bağlı oldukları mürşit, rehber ve pirlerinin kendi ocaklarının bir kolu olduğunu söylemiştir:

*Baba Mansurlular kendi kendine çıralık veriyor, neden diyorlardı? Çünkü şeceremiz bunlarda, bu sebeple onlara veriyoruz. Onlar da çıralıklarını Hacı Bektaş'a götürür. Asıl dergâhımız Hacı Bektaş'tır, bu şekilde inanyor ve yapıyorduk.*

Ocaklar birbirlerine "El ele el Hakk'a." ikrarı verirken, ocağın alt kollarından biri diğer ocaktan bir grubu pir olarak kabul eder. Bu bağ, ocakların birbirinden üstün olmadığını gösterir. Örneğin Baba Mansurların bir bölümü Seyit Sabun Ocağı'nın talibidir. Benzer şekilde Seyit Sabun Ocağı'nın üyeleri birbirlerinin eline gider ancak bir kısmı Ağuçanlıların talipleridir (Öz, 2020). Ağuçanlılar ise kendi aralarında pir, rehber ve mürşit seçmişlerdir. Sarı Saltuklu örneğinde de benzer bir durum gözlemlenmektedir:

*Şimdi mürşit dediğiniz pirin piri. Biz Derviş Cemallerin piriye Derviş Cemal talibinin mürşidi oluruz ama biz aynı zamanda yine yol içerisinde Ağuçen ailesinin de talibi oluruz. Yani bu soruda baktığımızda, Alevilikte her ocağın hem piri hem mürşidi hem talibi hem rehberi vardır kendi içerisinde." (Yurt, 2020).*

Seyit ailelerin Alevi toplumu üzerindeki etkisi, tarihsel süreçte sürekli olarak var olmuştur. Ancak Cumhuriyet Dönemi, hızlı kentleşme ve modernleşme süreçleri, bu yapıların zamanla dönüşüme uğramasına neden olmuştur. Tunceli Aleviliğinde yer alan cemler, lokma dağıtımı, musahiplik ve Hızır orucu gibi dinî ritüeller inanç sisteminin devamlılığı için büyük bir öneme sahiptir. Seyitler, cemlerde toplumun manevi rehberi olarak bu ritüellerin doğru bir şekilde icra edilmesini sağlamaktadırlar.

## **1.2. Ocak Sisteminin Merkezî Aktörü Olarak Dedelik Kurumu ve Dönüşümü**

Dedelik kurumu, Alevi ve Bektaşî inanç sisteminde topluluğun dinî liderliğini ve rehberliğini üstlenen, genellikle belirli bir ocak soyundan gelen bireylerin oluşturduğu önemli bir yapıdır. Dedelik, Alevi toplumlarının hem dinî hem de sosyal yaşamını organize eden ve sürdüren bir kurumdur. Dedeler, taliplerine dinî ritüellerin icrası, toplumsal barışın sağlanması, öğüt verme ve eğitime gibi işlevlerle rehberlik etmektedirler. Ocakzadelerin en önemli görevleri arasında dinî rehberlik gelmektedir (Yaman, 2012, s. 235-236); (Yıldırım, 2018, s. 232). Dedeler cem erkânını yönetir, dua ve gülbankları okur ve taliplerine ikrar verdirerek yola girmelerini sağlarlar. Ayrıca dinî bilgileri aktararak toplum içinde inanç birliğini korumaktadırlar. Dedeler geleneksel olarak aşiretler veya köyler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için hakemlik yapar ve toplumda adaleti sağlamaya yönelik kararlar alırlar ve böylece toplumsal uzlaşmayı sağlarlar (Yaman, 2012, s. 230-231). Dede, ahlaki değerleri öğretmek ve toplumsal dayanışmayı sağlamak amacıyla eğitici bir rol oynar. Musahiplik (kardeşlik) ve ikrar cemleri gibi uygulamalarla toplum içinde ahlaki ve sosyal bağları güçlendirir (Yaman, 2012, s. 240-244). Dedeler, genellikle bir ocak sistemine bağlıdır. Ocaklar, Hz. Ali soyundan gelindiğine inanılan kutsal soylar olarak kabul edilir ve bu soyun devamı olarak dedeler topluluğun liderliğini üstlenmektedirler.

Zorunlu göçler sonucu meydana gelen değişim süreçleri hem göç alan hem de göç veren bölgelerdeki insanları, ilişkileri, bölgesel ve kültürel değerleri ciddi biçimde dönüştürmüştür. Bu yer değiştirmeler sonucunda ortaya çıkan farklı kabullerin, köylerdeki geleneksel kültürün hâkim olduğu bölgelerdeki toplumsal bütünlüğü de tehdit ettiği ifade edilmektedir (Akyıldız, 2021, s. 2-3). Bu durum, Tunceli bölgesinden göç eden bireylerin, yeni yerleşim yerlerinde sosyokültürel yapılarını yeniden oluşturma ve yaşatma çabalarını da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, en yakın cemevlerine bağlı kurulan derneklere veya Alevi derneklerine üye olma gibi faaliyetler öne çıkmaktadır.

Alevi toplumunda kurumsal dinî mekânlar oldukça sınırlıdır. Alevi köylerde, Alevi inanç önderlerinin yetişmesine yönelik eğitimin verilebileceği yapıların mevcut olmayışının eksikliği, Alevi toplumunda derinden hissedilmektedir. Yıldırım (2018, s. 122)'ın da ifade ettiği gibi yazılı kültürün yaygınlaşamamasının temel sebeplerinden biri dinî eğitim verebilecek kurumların eksikliğidir ve bu durum Alevi toplumunda bir "ulema" sınıfının oluşmasına olanak tanımamıştır. Alevi toplumlarındaki eğitim yüz yüze, ocaklar ve pirlerin rehberliğinde gerçekleştirilmiş ve sözlü kaynaklar aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.

30 Kasım 1925 tarihinde tekke ve zaviyelerin kapatılması, dedelik kurumunu ciddi bir şekilde zayıflatarak yıpranma sürecine sokmuştur. 1950'lerden sonra hızlanan

şehirleşme, artan eğitim seviyeleri ve farklı ideolojik tercihlerin benimsenmesi ise bu kurumların otoritelerini daha da sarsmış ve bu otoriteyi kaybetmelerine yol açmıştır (Sarıkaya, 2018, s. 11). Köyden kente göç eden Aleviler öncelikle şehir kültüründe yeni ideolojilerle karşılaşmıştır. Aleviliğin etnik, kültürel ve dinî kökenlerine dair tartışmalı, farklı yaklaşımların etkisi ile geleneksel değerler sorgulanır hâle gelmiştir. Cem, cemevi, dede, musahiplik, düşkünlük gibi unsurların kent ortamında uygulanma biçimi artık değişmiş ve değişmeye devam etmektedir. Aleviler, çocuklarını yetiştirirken kimlik problemleriyle, ibadet yapabilecekleri bir mekân bulamamaları sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Tunceli bölgesinde aileler, çocuklarına kendi inanç sistemini formel eğitim yolu ile yeteri derecede verememektedir. Bölgede aileler, küçük yerleşim yerlerinde ve köylerde geleneksel Aleviliği ve ibadetlerini rahat uygulama alanı bulmaktadırlar ancak şehir hayatında ibadetlerini bu kadar rahat uygulayamamışlardır. Köyde yaşanan hayatın şehre taşınamaması, inanç ve kültür anlamında sıkıntılar çıkmasına neden olmuştur.

Geleneksel Alevi toplumunda cem erkânı, yalnızca dinî bir ibadet olmanın ötesinde, toplumsal yaşamın tüm öğelerini içeren merkezî bir sistem olarak işlev görmektedir. Bu merkezî sistem, toplumsal, hukuki, kültürel ve ekonomik boyutları kapsamaktadır (Yıldırım, 2018, s. 260). Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan toplumsal ve ekonomik değişimlerle birlikte ocak sistemi ve dedelik kurumu da dönüşüme uğramıştır. Bölgede, ocak sisteminin işleyişi eskiye kıyasla zayıflamasına rağmen, Tunceli Aleviliğinde bir kimlik ve aidiyet unsuru olarak varlığını sürdürmektedir. Yurt (2020)'a göre, birçok Alevi, dinî törenlerde pir, mürşit ve rayberlerine danışmakta ve inançlarını dedeler aracılığıyla sürdürmektedir. Bu makamlar, eski işlevlerini tam anlamıyla yerine getiremese de Alevi kimliğinin korunmasında önemli bir role sahiptir. Geleneksel dedelik kurumu da önemli ölçüde değer kaybetmiş durumdadır. Bu durum Alevi gençliğinin dinî eğitimi konusunda eksikliklerinin oluşmasına neden olmuştur.

## 2. Musahiplik

Musahiplik ikrarı, düzenlenen musahiplik cemi ile gerçekleştirilmektedir ve musahip olmak isteyen kişiler pir ile rehber önünde yemin ederler. Adayların belirli bir yaş ve olgunluğa ulaşması beklenmektedir; genellikle yirmili yaşlar tercih edilir. Musahipler, birbirlerine bağlanırken üç düğüm atılır ve bu düğümler, Alevi yolunun üç temel kuralını simgelemektedir. Bu temel kurallar, Alevilik inancında ahlaki bir yaşam sürmenin temel prensiplerini ortaya koymaktadır. Musahiplerin, evlilik ve düğün merasimlerinde de önemli bir rolü bulunur; musahip, evlenecek olan yol kardeşinin yanında yer alarak ona destek sağlamaktadır (Gezik & Çakmak, 2010, s. 123-124); (Melikoff, 2006, s. 48). Yaşamın önemli bir parçası olan musahiplik kurumu, Aleviler için büyük bir öneme sahiptir. Ancak hem Nusayrilikte hem de Bektaşilikte musahiplik kurumu bulunmamaktadır. Nusayrilikte yola girecek olan gencin eğitimini “din amcası” vermektedir. Bu bağlamda “Amcalık kurumu” Arap Alevileri için önemli bir yere sahiptir. Bektaşilikte ise tarikata gönül veren her birey, evli ya da bekâr fark etmeksizin tek başına Bektaşî olabilmektedir. Diğer Alevi toplumlarında, musahip olmak için genellikle evli olmak ve Alevi bir anne babadan doğmuş olmak önemli kriterlerdir. (Yıldız, 2009, s. 398-399). Tunceli Alevi toplumunda ise musahip



edinmek ve Alevi anne babadan doğmuş olmak, bireyin topluma tam anlamıyla dâhil olabilmesi için gerekli ön adımdır. Tunceli ve çevresindeki geleneksel Alevi inancına göre, musahipsiz bir kişi ikrar veremez ve görgü cemi yapamaz; çünkü Alevi yoluna musahiple birlikte girilmektedir. Musahiplik, Alevi toplumunda sosyal statü kazanmanın da bir koşulu olarak görülmektedir. Bu uygulama, Alevi toplumlarında bireyler arasında oluşturulan derin bir bağın simgesidir. İkrar edilen yemin, sadece bireysel bir bağlılığı ifade etmekle kalmayıp aynı zamanda toplumsal dayanışma ve sorumluluk bilincinin de güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda musahiplik, Alevi toplumunda ahlaki, manevi ve sosyal düzenin korunmasını sağlayan köklü bir kurumdur.

## 2.1. Musahiplik Kurumu ve Anlamı

Musahiplik, Alevi toplumunda manevi kardeşlik bağı olarak nitelendirilebilir. Bu bağ, kan bağıyla değil inanç ve sadakat üzerine kurulu bir bağıdır. Musahiplik kurumu, Alevi toplumunda iki ailenin birbirine kardeş kılınmasıyla oluşur ve bir ömür boyu devam eden bir birlikteliktir (Yıldız, 2021, s. 210).

Musahiplik kurumunun amacı kişinin toplum içerisindeki yerini sağlamlaştırmak ve sosyal bağları güçlendirmektir. Musahip kişiler birbirlerine her anlamda destek olur. Bu kişiler arasında maddi ve manevi sorumluluklar paylaşılır. Geleneksel Alevilikte musahiplik, Hz. Muhammed ile Hz. Ali arasındaki manevi kardeşliğe dayandırılır. Bu kutsal ilişki ile Alevi toplumunda musahip olan kişilerin birbirlerine karşı her türlü sorumluluğu üstlendikleri ve bu kardeşliğin ömür boyu sürdüğü aktarılmaktadır (Erdoğan, 2020). Bu, Alevilikte musahiplik ilişkilerinin ne denli derin manevi boyutlara sahip olduğunu göstermektedir. İki musahip, birbirlerine yalnızca maddi veya sosyal destek sağlamakla kalmaz aynı zamanda manevi anlamda da birbirlerinin hesap gününde tanığı olmalarını gerektirir. Tunceli bölgesi özelinde, Alevi toplumunda musahipliğin bireyler arasında hem dünyevi hem de uhrevi bir bağ kurma amacı taşıdığına inanılmaktadır.

Tunceli’de musahiplik kurumunda geleneksel düzenlemeler önemli bir yer tutar. İki kişi, cem erkânında birbirlerine verdikleri yeminle kardeşlik bağını kurar; bu yemin, yalnızca bireyleri değil aynı zamanda ailelerini de kapsar. Bu geniş kapsamlı bağlılık, toplumsal dayanışmayı ve düzeni güçlendirir. Buna ek olarak, musahip aileler arasında, toplumsal yapının korunması amacıyla yedi nesil boyunca evliliklerin kesin olarak yasak olduğu kabul edilir. Bu uygulama, musahipliğin hem dinî hem de toplumsal açıdan ne denli kuvvetli bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır.

Musahiplikten dönülmesi, Alevi toplumu içinde son derece ağır bir suç olarak kabul edilmektedir ve bu durumda kişiler düşkün ilan edilebilirler (Kaplan, 2021, s. 213). Musahip olan kişiler sadece kişisel çıkarlarını değil toplumsal huzuru da gözetmek zorundadır. Bu anlamda Alevi inancına göre, musahipler arasında derin bir sevgi bağı kurulmalı ve bu bağ ömür boyu devam ettirilmelidir.

Musahipliğin önemi ve kutsallığı konusunda Seyit Haydar Kılıç (2020) şunları ifade etmektedir:



*Mısayıplık bizde en kutsal şeydir. Mısayıplıkta ikrar veriyorsun, yeniden bir dost kazanıyorsun. Bu kendi ailenin içinden olabileceği gibi dışarıdan da alınıyordu... Yani bizde temel şart odur. Aleviliğin temel taşı ikrar olmasıdır, ikrarın yani ikrarın mısayıptır, mısayıp olmadan Alevi olunmaz. Her Alevinin muhakkak bir kıvrası bir de mısayıbı vardır. Piri, rehberi ve mürşidi vardır.*

Bu noktada bölgede seyitler, musahiplik cemlerinin icrasında da etkin rol oynamaktadır ve bu, kardeşlik bağının kutsal bir anlam taşımasını sağlar. Yıldırım (2018, s. 123), musahipliği insan merkezli kurumlar arasında saymaktadır. Musahiplik, iki çift arasında oluşan yol kardeşliği için kullanılan bir kavramdır. Tunceli’de de bireyin o toplumun bir parçası olabilmesi için evlenmesi ve musahip tutması şartı aranmaktadır. Evlilik ve musahiplik, kişinin olgunlaşmasında katetmesi gereken iki yol olarak bilinmektedir. Yıldırım (2018, s. 246-247), musahip olmayan bir kişinin “kemalinin noksan kabul edildiğini”, musahipliğin gerekliliğini yerine getiren, bunu başaran insanların “nefislerinde olgunlaşmış kabul edildiklerini ve toplumsal öze dâhil edildiklerini” dile getirmektedir. Bu bağlamda musahiplik, dinî ve sosyal hayatın işleyişinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu ikrar bağına göre musahipler birbirlerinin günahlarından da sevaplarından da sorumlu tutulmaktadır. Alevilikte, manevi kardeş anlamına gelen musahiplik daha çok Hz. Peygamber’in Hz. Ali’yi kendisine kardeş ilan etmesine dayandırılmakta ve yol kardeşliği anlamına gelmektedir (Gezik & Çakmak, 2010, s. 123-124); (Melikoff, 2006, s. 48). Kısaca musahiplik, iki çift arasında yalnızca dünyevi yaşamda değil, ölüm sonrasında da karşılıklı sorumlulukların ve destek mekanizmasının devam etmesini sağlayan derin bir manevi kardeşlik bağıdır.

Gezik ve Çakmak (2010, s. 124)’ın ifadelerine göre musahiplik kavramının anlamına bakıldığında temeli, “insanın var oluşunun bir ikinciye ihtiyacı” fikrine dayanmaktadır. Bu anlamda “Hz. Muhammed ile Hz. Ali’nin musahipliği” anlatılmaktadır. Musahipliğin geleneksel Alevilikteki anlamı ile günümüzdeki anlamı arasında fark yoktur. Musahiplik, maneviyat ve ikrar yönünden önemli bir uygulamadır ancak günümüzde eskisi kadar uygulanamamaktadır. Geleneksel Alevilikte uygulanan musahiplik şartlarına bakıldığında günümüz musahiplik uygulaması biçimleri büyük oranda değişime uğramıştır. Günümüzde özellikle kırsal kesimlerde birbirine çok bağlı musahipler bulunabilmektedir.

Musahiplik erkânı, özel bir cemtürü olan musahiplik ceminde gerçekleştirilmektedir. Musahip arkadaşlar, cem sırasında dedenin duasını alırlar. Bu uygulama, oldukça titizlikle yürütülen bir ritüeldir. Yıldırım (2018, s. 246-256)’a göre, musahip olan manevi kardeşler; birbirlerinden hiçbir malı saklamamakta, karşılarındaki kişiyi hor görmemekte, birbirlerinin çocuklarını kendi çocukları gibi sevip korumakta, eşlerini ise kız kardeşleri gibi görüp onlara saygı duymaktadırlar. Böylece musahiplik, kişiyi doğruluğa götüren bir sorgulama yolu olarak yorumlanmaktadır. Seyit dergâhlarında ise genellikle aralık ayından mart ayına kadar musahip cemleri düzenlenirken zamanla bazı bölgelerde bu ritüel neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır.

Seyit Mahmut Ayık (2020), Alevi inancının temel yapı taşlarından olan musahiplik hakkında şu bilgileri aktarmaktadır:

*Çok önemli musahiplik biliyorsunuz, candan öte candır. Dört kişinin bir gömleği giymesidir... Musapların her şeyi ortaktır kazancı da geliri de gideri de. Öyle olması gerekiyordu ve öyleydi ama şimdi o da sadece varsa da böyle formalite gibidir, şimdi o eski musahiplik yok. Belki de bizim hâlen var ama benim oğlumun musayıbı birbirlerini yeni tanıyorlar. Bilmiyorum tanıyorlar mı tanımıyorlar mı? Biz yaptık ama çocuklarımız yapmadı. Musahiplik cemi yapılıyordu, dualar veriliyordu, kurbanlar kesiliyordu bir sürü şey vardı ama şimdi yok... Pirle talip arasında bile musayıplık oluyordu. Örneğin benim musahibim bizim talibimizdir.*

Baba Mansurlu Seyit Haydar Kılıç (2020), pir ile talip arasında musahiplik olabileceğini belirterek musahipliği, dürüstlük ve kutsal bir dostluk olarak nitelendirmiştir. Bu ilişkiyi, hayat boyu hile ve kötü niyetin yer almadığı, kutsallığın en üst düzeyde olduğu bir bağ olarak tanımlamıştır. Musahiplik merasimini, cemde yapılan “niyaz pişirme” ve “dua alma” ritüelleri ile açıklamış ve bu merasimin onun için kutsal bir gelenek olduğunu vurgulamıştır. Musahipliğin yalnızca maddi değil, manevi paylaşımı da içerdiğini ve iki taraf arasında sır olarak kalan bu bağın eleştiriye açık olduğunu, musahiplerin birbirlerinin yanlışlarını açıkça söylediklerini ve birbirlerini uyarmaktan çekinmediklerini belirtmiştir.

Seyit Hüseyin Gözcü (2020) ise musahipliği manevi anlamıyla ele alarak musahipliğin kardeşlikten daha üstün bir bağ olduğunu ve musahiplerin dürüstlük temelinde bir arada olduğunu ifade etmiştir. Musahipler arasında hile, yanlış yapma veya zarar verme gibi unsurların olmadığını, bu bağın kutsal olduğunu vurgulamıştır.

Görüşülen Alevi önderlerinden bazılarına göre musahiplik eskisi kadar güçlü bir kurum olmaktan çıkmıştır. Seyit Turabi İnce (2020), musahipliğin günümüzde zayıflamasını eleştirerek geçmişte musahiplerin birbirlerine daha fazla yardım ettiklerini ve bağlı olduklarını vurgulamaktadır. Seyit Ali Ekber Yurt (2020) ise musahipliğin iki can arasında ölüme kadar sürecek bir kardeşlik ve ikrar bağı olduğunu ve bu bağın bozulmaması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca ikrardan dönülmesi hâlinde kişinin düşkün ilan edileceğini dile getirmektedir.

Seyit Musa Küçük (2020) de musahiplik kurumunun geçmişte daha güçlü olduğunu ve insanların birbirlerine daha bağlı olduklarını belirtmektedir. Küçük’e göre musahiplik, bir kişinin bir diğerini kendi ailesi gibi sevmesini, maddi ve manevi her şeyin ortak sayılmasını gerektirir. Seyit Mahmut Ayık (2020) ve diğer din önderleri de benzer şekilde, musahipliğin maddi ve manevi sorumluluklarla dolu olduğunu ve kişiyi doğruluğa götüren bir sorgulama yolu olarak görüldüğünü ifade etmektedir.

Köylerde, köyün dedesi ve orada yaşayan aileler birbirlerini iyi tanımaktadır. Köyde yaşayan bir kişi veya ailenin problemi olması durumunda bütün komşular bundan haberdar olur ve o aileye yardım edilir. Yardıma ilk giden kişi musahip ve ailesi olur. Ancak günümüz şehir ortamında zor durumda kalan birinin bu yakın ilgiyi görmesinin, maddi ve manevi yardım almasının hemen hemen imkânsız hâle geldiği söylenebilir.

## 2.2. Musahiplikte Değişim

Tunceli'deki Alevi toplumunda musahiplik bağlarının son yıllarda zayıfladığı görülmektedir. Kırsaldan şehirlere göç eden Alevi aileler, bu uygulamayı sürdürmekte zorlanmaktadır. Şehirlerde geleneksel musahiplik yerine modern dostluk ilişkileri ön plana çıkmaktadır.

Modern dönemde, özellikle şehirleşmenin ve toplumsal değişimlerin etkisiyle musahiplik kurumunda da değişimler yaşanmıştır. Alevi toplumunda köy hayatının çözülmesi, şehirlerdeki hızlı yaşam tarzı ve modern sosyal yapıların etkisiyle musahipliğin eski önemi azalmıştır. Günümüzde musahiplik kurumu daha sembolik bir düzeyde sürdürülmektedir. Seyit Mahmut Ayık ve Seyit Turabi İnce (2020)'ye göre, günümüz musahiplik uygulamalarında eskisine oranla ciddi farklar vardır. Eskiden musahipler birbirlerine karşı maddi ve manevi sorumluluklarını titizlikle yerine getirirken günümüzde bu bağın daha zayıf olduğu ve formalite düzeyine indirildiği gözlemlenmektedir. Musahiplik kurumu eski gücünü kaybetmiştir ve eski yapısından oldukça uzaklaşmıştır. Çoğu zaman musahipler birbirlerini uzun süre görememektedir. Ayrıca modern Alevi toplumlarında musahiplik bağının sosyal ve ekonomik boyutları da zayıflamış, özellikle yeni kuşaklar arasında bu kurumun anlamı ve önemi azalmıştır. Buna rağmen musahiplik hâlen Alevilik inancında özellikle Tunceli'de önemli bir yere sahiptir ve uygulanmaya devam etmektedir.

Kentleşmeyle birlikte dernek ve vakıflar, Alevi inancını kent ortamında koruma ve sürdürme görevini üstlenmiştir. Kentlerde yaşayan Aleviler, inanç ritüellerini bu modern kurumlar aracılığıyla yürütmekte böylece kırsal toplum yapısından gelen gelenekler kent yaşamında da devam ettirilebilmektedir. Bu kurumlar, Alevi gençleri için dinsel içerikli ve diğer birçok alanda (koro, saz kursları vb.) eğitim seminerleri ve kurslar düzenlemektedir. Özellikle Alevi kimliğinin genç kuşaklara aktarılmasında eğitim faaliyetleri büyük önem taşımaktadır (Shankland, 2003, s. 94-132). Balkanlıoğlu ve Irmak (2014, s. 144-145), Alevi dernekleri ve vakıflarının Alevi toplumunun haklarını savunmak için platform sağladıklarını söylemektedir. Alevi toplumunun taleplerini dile getiren bu kurumların toplumsal dayanışma ve yardımlaşma işlevini üstlendiği de belirtilmiştir. Cenaze, hastalık gibi durumlarda bu kurumlar organizasyonel destek sağlamakta ve sosyal bağları güçlendirmektedir.

Yurt dışındaki Alevilerle ilişkilerin güçlendirilmesi, dernek ve vakıfların bir diğer önemli görevidir. Avrupa'daki Alevi toplumunun sorunlarını dile getirme, diaspora ile iletişim kurma büyük oranda bu kurumlar aracılığıyla gerçekleşmektedir (Aksoy & Aksürmeli, 2018, s. 90, 93). Bu kurumlar, modern kent yaşamında Alevi toplumunun inanç ve kimliğini koruyarak toplumsal bütünlüklerini sürdürebilmeleri için bir köprü görevi görmektedir. Ayrıca Alevi dernek ve vakıflarında başkanlık yapan kişilerin dedelik rolünü üstlenme çabalarının geleneksel dedelik kurumunun otoritesini zayıflattığı ve toplum üzerindeki kontrolünü kaybetmesine neden olduğu fikri çeşitli araştırmacılar tarafından dile getirilmiştir. Geçgin (2023), toplumsal değişim ve kentleşme süreçlerinin dedelik kurumunu nasıl etkilediğini ele alırken dernekleşme ve modern Alevi örgütlenmelerinin dedelik otoritesini zayıflattığını belirtmiştir. Erik Jan Zürcher (2008)'in, Türkiye'deki toplumsal değişimlerin ve modernleşmenin etkisiyle geleneksel yapıların dönüşümüne dair değerlendirmelerine bakıldığında, Alevi toplumunda özellikle de dedelerin ve pirlerin modern kurumların etkisiyle eski

rollerini kaybettiklerine dikkat çektiği görülmektedir. Yine David Shankland (2003, s. 133-153), Anadolu'daki dinî ve toplumsal dönüşümleri incelediği çalışmalarında; dernekleşme ve kentleşmenin dedelik kurumunu değiştirdiğini, geleneksel otoritenin yerini yeni toplumsal liderlik formlarının aldığını dile getirmiştir.

### 3. Düşkünüklük

Alevilikte "düşkünüklük" iki temel anlam taşır. İlk olarak Alevi hukukunun genel çerçevesini kapsar, ikinci anlamda ise Alevi öğretisinde uygulanabilecek en ağır ceza türüdür. Alevilerde suç işleyen kişilere "düşkün" denir ve bu durum "düşkünüklük" olarak adlandırılır (Noyan Dedebaba, 2006, s. 565, 587).

Alevi öğretisinde "düşkünüklük", hukukun temel kavramlarından biridir. Bu ceza, mürşit ya da pir tarafından verilmekte, sosyal ve ekonomik yaptırımları içermektedir. Suçlar; küçük, orta ve büyük olmak üzere üçe ayrılır. Küçük suçlar hafif cezaları içerirken orta ve büyük suçlar daha ağır yaptırımlara yol açmaktadır. Büyük suçlar arasında yeminini bozmak, hırsızlık, cinayet ve zina yer alır (Kehl & Bodrogi, 2017, s. 193-195). Cezasını çeken kişi, "düşkün kaldırma" cemiyle topluluğa geri alınabilir. Bu ritüel bölgeden bölgeye farklılık gösterebilmektedir ve en yüksek otorite olan mürşit tarafından uygulanır. Geleneksel Alevi hukuku, toplum içinde sosyal düzeni koruma ve sorunları çözme açısından özerk bir sistemdir ve düşkünüklük cezası bu sistemin önemli bir parçasıdır. Alevilikte "eline, diline, beline sahip ol" ifadesi, topluluğun uyması gereken hukuk esaslarını ve sahip olunması gereken temel ilkeleri ifade etmektedir. Cem erkânı ile ikrar veren, erkân gören Alevi birey herhangi bir suç işlerse Hak yolundan, doğru yoldan sapmış sayılmaktadır. Bu ritüeller düşkünüğün kaldırılması, düşkünü kaldırma cemi veya düşkün görülme olarak adlandırılmaktadır (Yıldırım, 2021, s. 217, 219). Aleviler, hukuk alanı içine giren işlerini cem erkânlarında topluluk içinde çözmüş, suçlara ve buna bağlı sorunlara topluluk içinde çare bulmuşlardır. Düşkünüğün toplumda bölünmeyi engellemek, gelenek ve göreneğin devamını sağlamak gibi işlevleri bulunmaktadır. Bu uygulama hem sosyal düzenin korunmasında hem de ocak içi faaliyetlerin denetiminde yüzyıllar boyunca önemli hukuki bir rol üstlenmiştir.

Tunceli bölgesinde uygulanan düşkünüklük örneklerinden biri, Seyit Aziz Öz'ün aktarımlarına göre şu şekilde özetlenebilir:

*Bir köylü, bir Ermeni'yi öldürmüştü. Olay, köylüler tarafından Seyit Aziz Öz'ün dedesine bildirilmiş; dede, suçluyu 20 yıl süreyle düşkün ilan etmiş. Bu süre zarfında, köylüler suçlu ile hiçbir iletişim kurmamış, hatta çocukları bile onun çocuklarıyla konuşmamışlar. Ayrıca, suçlunun hayvanları diğer köylülerin sürülerine dahil edilmemiş ve toplumsal ilişkiler tamamen kesilmiş. Sonuç olarak, suçlu yalnızca bir yıl köyde kalabilmiş ve toplumsal dışlanmanın etkisiyle göç etmek zorunda kalmış.*

Seyit Aziz Öz, pir ve mürşitlerin bu tür meselelerde devreye girerek toplumsal huzurun sağlanmasına katkıda bulunduklarını belirtirken cinayetin cezasının 20 yıl düşkünüklük olarak belirlendiğini, daha küçük suçlar için ise cezaların 6 ay veya 1 yıl gibi daha kısa sürelerle uygulandığını ifade etmektedir. Geleneksel dönemde resmî mahkeme süreçlerinin bulunmaması nedeniyle, toplumdaki anlaşmazlıkların

genellikle pirlerin müdahalesiyle çözüme kavuşturulduğu, pirlerin yaşlıları toplayarak yemin ettirdikleri ve gerçeğin ortaya çıkmasına yardımcı oldukları aktarılmaktadır. Seyit Aziz Öz, Alevi pirlerinin, bu örf ve gelenekleri tarih boyunca babadan oğula aktarmak suretiyle günümüze kadar yaşattıklarını ifade etmektedir.

Düşkünlük kaldırma ritüelleri, Seyit Mehmet Çelebi'nin (2020) belirttiği gibi cemlerde gerçekleştirilmektedir. Düşkün kişi, pirin huzurunda günahlarından dolayı tövbe eder ve yeniden topluma dâhil olmak için ikrar verir. Ancak bu tövbe ve ikrar, verilen ceza ve çekilen çilelerin sonucuna göre değerlendirilir.

Ali Ekber Yurt (2020), “düşkünlük taşı”nın sadece kişinin piri tarafından kaldırıldığını ve bunun usul ve kurallara uygun yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Pirin rızalığını alabilmek için kişinin, suçundan gerçekten pişman olması ve toplumsal onayı alması gereklidir.

*Düşkün; adam öldürmüş, bir kadına tecavüz etmiş, kendi ikrarını bilmemiş, ikrarını yok saymış, ikrarıyla evlilik yapmış dediğimiz toplumca kabul edilemeyecek yani büyük haksızlık yapmış, toplum tarafından kabul edilmeyen bir ahlaksızlığa bulaşmış, kişinin pirin huzurunda, kendi pirinin ya da dedenin huzurunda kendi rehberinin, müşşidinin huzurunda yine toplumun şahitliğinde suçlu görünüp dışlanan kişi. Yani bu kişi dışlanır; suçlu bulunursa kapısının önüne bir taş dikilirmiş ve o taş hatasından geri adım atana kadar o kişiye tekrar rızalık sağlanana kadar indirilmezmiş. (Yurt, 2020).*

Şeyh Hüseyin Erdoğan (2020) da ağır suçların cezalarının kaldırılmasının her pir veya müşşit tarafından yapılamayacağını, Erzincan Kemaliye'deki Hıdır Abdal Ocağı gibi düşkün ocağına sahip olduğu söylenen yerlerde bu tür suçların affı için özel bir düzenleme olduğunu belirtmiştir.

#### 4. Modern Dönemde Alevilik

Düşkünlük, Alevi toplumunda işlenen ciddi suçlar karşısında verilen en ağır ceza olup kişinin toplumsal ve dinî açıdan dışlanması anlamına gelir. Alevi hukukunda bu ceza, bireyin manevi toplumdan soyutlanmasıyla sonuçlanır (Yıldız, 2021, s. 217); (Noyan Dede Baba, 2006, s. 565, 587). Kentleşme ve bireyselleşmeyle birlikte düşkünlüğün işlevselliği azalmış, toplumsal kontrol zayıflamıştır. Kırsal kesimde bu yaptırım hâlen uygulanabilirken şehirlerde yaşayan Alevi toplumunda düşkünlük cezası sembolik bir anlama indirgenmiştir.

Düşkünlük uygulaması, bireyin yaşama hakkının önemli ölçüde sınırlandırılması durumunu beraberinde getirmektedir. Modern devlet yapısı ile suçlar, kanunlar nezdinde kovuşturulmaya başlanmıştır. İletişim araçlarının yaygınlaşması ve uygulamaların bütün küçük birimlere kadar yayılması, düşkünlük kurumunun işleyişini sınırlamıştır. Artık sosyal denetim ve yargılama, anayasal olarak devlet tarafından yapılmaktadır. Yurt (2020)'un ifadeleri ile toplum, devletin koyduğu kurallara uymak zorundadır. Aynı şekilde müşşit ve pirler de bu hukuk sistemine bağlı ve sistemin kanunlarına uymakla yükümlüdür. Ayrıca kentleşmeyle pir ve müşşitler, talipleri üzerindeki kontrolü sağlayamamış ve talipleri olan her aileye ulaşamamışlardır. Geleneksel Alevilikte pirlerin, dedelerin yürüttüğü kişiler sorgu ve sualden geçirme işlemini, günümüzde devletin resmî kurumları yürütmektedir. Ancak Yurt (2020), bazı durum

ve olaylarda pir ve dedelerin kendilerine intikal eden bir sorun var ise devreye girip o sorunu gidermeye çalıştıklarını ifade etmektedir.

Tunceli'deki mürşit, pir ve rehberler, kendileriyle yapılan görüşmelerde, devletin ve Diyanet İşleri Başkanlığının kendilerini inanç kurumu olarak tanımadığını ifade etmişlerdir. İnançlara olan yaklaşımlarında ise Alevi inancının temel ilkelerine vurgu yaparak hangi dine mensup olursa olsun tüm inançlara ve hatta inanmayanlara karşı saygılı bir tutum sergilediklerini belirtmektedirler (Ayık, 2020; Kılıç, 2020). Buna göre farklı din ve inançlar, aynı amaca ulaşan farklı yollar olarak görülmektedir ve bu çeşitliliğe saygı gösterilmelidir. Pirler, bu anlayış doğrultusunda diğer inanç sahiplerinin de Alevi inancını yaşamak isteyenlere aynı ölçüde saygılı olmaları gerektiğini önemle vurgulamaktadırlar.

Mürşitler ve pirler; devletin ekonomik desteklerinin yalnızca cami ve Sünni inanç merkezleriyle sınırlı kalmaması gerektiğini dile getirmekte, cemevleri ve Alevi inanç merkezlerinin de bu destekten yararlanmasının bir hak olduğunu vurgulamaktadırlar. Devletin Sünni inanç biçimine gösterdiği ilgiyi Alevi inancına da göstermesini talep eden bu liderler, söz konusu yaklaşımın eşitlik ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedirler (Ayık, 2020; Batar, 2020; Kılıç, 2020; Yurt, 2020).

Celal Abbas Ocağı pirlerinden Z. Batar (2020) devlet politikaları ve sosyal eşitlik konusundaki temel talepleri konusunda, Sünni halka tanınan haklar kadar Alevilere de kendi yol ve erkânlarını özgürce sürdürebilmeleri için gerekli imkânların sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Sünniler gibi Alevilerin de ibadet haklarına saygı gösterilmesi ve cemevlerinin ibadethane, inanç merkezleri olarak tanınması gerektiğini dile getirmiştir. Alevi toplumu olarak cemevlerinde hak, hukuk, adalet arayışında olduklarını ve ibadetlerinin Ehlibeyit ve Kur'an ekseninde olduğunu da eklemektedir. Alevilerin vatandaşlık görevlerini (vergi verme, askere gitme, oy kullanma gibi) yerine getirdikleri hâlde haklarının verilmediği ifade edilmektedir. Batar, bunun adaletsiz bir uygulama olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca görüşmede, Alevilerin Hz. Peygamber'e ve Kur'an'a olan bağlılıklarının güçlü olduğu vurgulanarak bu değerlerin Alevi inancında önemli bir yer tuttuğu belirtilmiştir. 9 Kasım 2022 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığının kurulması önemli bir adım olarak değerlendirilmekle birlikte bu adımlar yeterli ve tatmin edici görülmemektedir. Devletin Alevilere eşit muamele etmesi, cemevlerini resmî statüye kavuşturması ve ayrımcılığı sona erdirmesi talep edilmektedir. Bu taleplerin temelinde devlet siyasetinin geçmişten günümüze etkileriyle yaşanan dönüşüm ve değişimler yatmaktadır. Alevi toplumu, inançlarının tanınması ve saygı görmesi durumunda, toplum olarak karşılaştıkları zorlukların azalacağına ve olası sorunların daha hızlı çözüme kavuşacağına inanmaktadır. Bu durum, toplumsal eşitlik ve barış açısından da önemli görülmekte, toplumsal yararların sarılmasının ancak hakların teslim edilmesiyle mümkün olabileceği vurgulanmaktadır. Bu anlamda Sarıkaya (2018, s. 20) da Alevilerin çatışmacı değil yapıcı, uzlaşmacı tavır ve tutumlarını, ülkenin birlik ve beraberliğine katkılarını vurgulayarak yıllarca ihmal edilmiş hakları konusundaki isteklerinin devlet tarafından dikkate alınmasını ve bu taleplerin yerine getirilmesini beklediklerini dile getirmiştir.



Bu alandaki önemli çalışmalardan biri Geçgin (2023, s. 111-112) tarafından gerçekleştirilmiştir. Yazar, Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte artan eğitim ve kentleşmenin bireyselleşmeyi teşvik ettiğini; bu bireyselleşmenin ise dedelik kurumunun toplumsal otoritesini zayıflattığını vurgulamaktadır. Özellikle bilimsel düşüncenin öne çıkması, geleneksel inanç yapılarını sorgulama eğilimini artırmıştır. Böylece Alevi yol ve erkanı yalnızca inanç temelli bir yapı olmaktan çıkarak, kimlik ve siyasal perspektif üzerinden de değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu dönüşüm, özellikle Alevi gençler üzerinde etkili olmuş; ancak dedelik ve pirlilik gibi geleneksel inanç otoriteleri eski gücünü büyük ölçüde yitirmiştir.

Geçgin (2019, 1032, 1045-1047, 1057-1058) ayrıca, 1970'lerden itibaren yükselen siyasal İslam karşısında "laiklik" kavramının Alevi toplumu için önemli bir savunma hattı oluşturduğunu belirtmektedir. Bu dönemde laikliği benimseyen sol eğilimli Aleviler, seküler bir kimlik siyaseti geliştirmiş ve bunun sonucunda geleneksel inanç ritüellerinin kamusal ve bireysel yaşamdaki belirleyiciliği azalmıştır. Yıldırım (2012, s. 142, 156) da benzer biçimde, 1960'lı yıllarda esen sol eğilimli ideolojik rüzgârların kentli Alevi toplumu üzerindeki etkilerini ele almakta; bu dönemde kentleşen Alevilerin, sol hareketlerin etkisiyle geleneksel inanç vurgularını geri plana ittiğini ve Aleviliğin daha çok antidinci bir çizgiye yöneldiğini ifade etmektedir.

Ancak tüm bu dönüşüm süreçlerine rağmen geleneksel yapıların tamamen ortadan kalktığı sonucuna varmak yanıltıcı olabilir. Nitekim sahada seyitlerle yapılan görüşmeler, modernleşmenin yerel kültürle etkileşim hâlinde ilerlediğini ve dedelik ile pirlilik gibi kurumların, geleneksel biçimlerinden farklı olarak yeni sosyal ve kurumsal çerçevelerde varlıklarını sürdürebildiklerini göstermektedir. Ayrıca seküler kimlik siyaseti ile geleneksel inanç ritüelleri arasında her zaman mutlak bir zıtlık bulunmamaktadır; zamanla bu iki alan arasında karşılıklı etkileşim gelişebilmekte ve yeni sentezler ortaya çıkabilmektedir.

1950'lerde başlayan kentleşme süreci, köyden kente hatta yurt dışına göçün hızla arttığı dönemdir. Bu göç hareketleri Aleviler için büyük değişim ve dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Diğer Alevi toplumlar gibi Tunceli de bu süreçten oldukça etkilenmiştir. Alevi ocakları; yüzyıllarca kültürel ve dinî unsurları, âdet, gelenek, görenek ve uygulamaları sözlü kültürle yeni nesillere aktarmışlardır. Ancak "göç nedeniyle bu öğeleri gelecek kuşaklara aktaramama ve yok olma tehlikesi ile karşı karşıya gelmişlerdir." (Demirer, 2023, s. 55).

Alevilikte değişim ve dönüşüm üzerine yapılacak bir değerlendirme, özellikle diaspora bağlamında ele alınabilir. Son yıllarda, Türkiye dışında -özellikle İngiltere'deki- (Çobanoğlu, 2023); (Aksoy & Aksürmeli, 2018) Alevilerle yapılan saha araştırmaları, Aleviliğin hem sosyal hem de dinî bir kimlik olarak nasıl şekillendiğini ve evrildiğini ortaya koymaktadır (Çobanoğlu, 2023); (Aksoy & Aksürmeli, 2018). Avrupa'da yaşayan Aleviler üzerine yapılan incelemeler, Aleviliğin diasporada yeni bir biçim aldığını, inanç temelli öğretilerin yanı sıra politik, ekolojik ve toplumsal konulara da duyarlı bir kimlik hâline geldiğini göstermektedir. Bu değişimin Aleviliğin sadece dinî inanç olarak değil, felsefi düşünce ve sosyal adalet, eşitlik, demokrasi gibi kavramlarla da örtüştüğünü iddia etmektedirler. Çobanoğlu (2023, s. 939-941)'na göre diaspora koşullarında çok kültürlü toplum yapılarının getirdiği özgürlükler Alevilik kimliğinin yeniden canlanmasını sağlarken bir yandan da bu kimlik üzerinde seküler



etkileri artırmıştır. Aleviler, gittikleri yerlerde Alevi dernekleri, dayanışma ağları ve kültür merkezleri aracılığıyla bu kimliği canlı tutmaktadırlar. Sonuç olarak Alevilik hem büyükşehirlerde hem de diasporada, bir yandan geleneksel inanç öğretilerine tutunmaya devam ederken diğer yandan modern toplumsal ve politik meselelerle de örtüşen bir kimliğe bürünmektedir.

Avrupa kültürüyle tanışan Alevilerin kendi inanıcını ne derece ve nasıl yaşadığı araştırmacıların dikkatini çeken önemli bir noktadır. Özellikle Tunceli Alevilerinin yoğun olarak yaşadığı Almanya bu konuda araştırılmaya değer bir bölgedir. Erdal Aksoy ve Zeynep Serap Tekten Aksürmeli (2018, s. 88) çalışmalarında Almanya'da örgütlenme süreçlerini ve bu sürecin politik ve kavramsal boyutlarını incelemişlerdir. Aksoy ve Aksürmeli (2018, s. 89)'ye göre "Almanya'daki Alevi varlığı, Türkiye'den Almanya'ya yaşanan işçi göçü ve 1980 sonrası politik atmosfer nedeniyle yaşanan siyasi sığınmacı göçleri ile oluşmuştur." Diaspora olgusunun doğal bir göç süreciyle değil belirli bir politik mobilizasyonla şekillendiği vurgulanmaktadır. Aksoy ve Aksürmeli (2018, s. 91) Almanya'daki sol hareketlerin Alevi dernekleri içinde bulunduklarına dikkat çekmişlerdir. Yazarlar bu söylemlerin "yaşanmakta olan toplumsal gerçeklikle örtüşmediğini" dile getirmekte ve bu grupların ancak "Alevilerin Almanya'daki politik mobilizasyonunun önünü açtıklarının" söylenebileceğini eklemişlerdir. Almanya'daki Alevilerin bir diaspora olarak kabul edilmesinin politik koşullar ve sonuçları açısından da incelenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ancak bu taleplerin tüm Alevi topluluğunu kapsamadığı da açıklanmaktadır. Ayrıca çok kültürlü bir yapı gösteren Almanya'nın ülkede asimilasyoncu yaklaşım içinde olduğu, bu farklı etnik ve kültürel grupların Alman kültürüyle benzeştirilmeye çalışıldığı da ifade edilmektedir. Ancak Almanya'nın genel olarak entegrasyon yaklaşımını tercih ettiğini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bütün bu unsurlar, Alevi toplumunun yurt dışında da dinî ve sosyal yaşamının değiştiğini göstermektedir.

## Sonuç

Tunceli Aleviliği incelendiğinde, bu inanç sisteminin güçlü bir sosyal yapı ile desteklendiği ve dinî ritüellerin topluluğu bir arada tutan unsurlar olduğu görülmektedir. Seyitlerin rehberliğinde yapılan bu ritüeller hem inancın devamlılığı için hem de toplumsal bağların güçlendirilmesi için büyük bir öneme sahiptir.

Ocak sistemi ve dedelik kurumu, geleneksel Tunceli Aleviliğinde, bireylerin inançsal ve sosyal rehberliğini sağlayan merkezler olarak faaliyet göstermiştir. Her ailenin bir ocağa bağlı olması, toplumda dayanışmayı ve dinî bütünlüğü korumuştur. Ancak modern yaşamın normları, politik gerilimler ve köyden kente göç gibi sosyoekonomik değişimler, ocak sisteminin eski otoritesini ve işlevini zayıflatmıştır. Köyden kente göç eden Alevi ailelerin büyük bir kısmı, şehir yaşamının bireyci yapısında eski kolektif dayanışma mekanizmalarını devam ettiremeyip dedelik ve ocak sisteminden uzaklaşmıştır. Ocak sisteminin günümüzde de bazı bölgelerde varlığını sürdürüyor olmasına rağmen artık eskisi kadar belirgin ve etkin olmadığı söylenebilir. Dedeler modern toplumda -eskiden olduğu gibi- toplumsal otoriteye sahip olamamaktadır. Kent yaşamının hızla değişen dinamikleri, dedelerin otoritesini ve topluma rehberlik rolünü zayıflatmıştır. 1968'lerden itibaren, sol-sosyalist ideolojilere dayalı yapıların rasyonellik ve pozitivist düşünceye yaptığı vurgu,

geleneksel Alevi inanç üzerinde etkili olmuştur. Alevilik, inançtan çok kimlik ve siyasal bir perspektifle ele alınmaya başlanmıştır. Kendine has bir inanç biçimi olan Alevilik farklı sol platformlarda “Alevilik bir yaşam tarzıdır, bir kültürdür, bir felsefedir.” gibi söylemlerle tanımlanmıştır. Sosyalist ve sosyal demokrat ideolojiler, sınıfsal eşitsizliklere odaklanarak Alevi gençlerini etkilemiş ve bu durum dedelik ve pirlık gibi geleneksel otorite yapılarını ikinci plana düşürmüştür. Sol hareketler, inanç ve gelenekleri modernleşme önünde bir engel olarak görmüştür. Söz konusu durum, Aleviliğin inanç temelli yapısının dönüşüm geçirmesine ve dedelik kurumunun toplumsal işlevselliğinin azalmasına yol açmıştır. Geleneksel yapıdan uzaklaşan Alevilik, modern örgütlenmelerle kimlik ve siyaset temelli yeni bir form kazanmıştır.

Musahiplik, Alevi toplumunda önemli yere sahip olan başka bir kurumsal yapıdır. Musahiplik, iki erkek arasında yapılan psikolojik ve toplumsal bir kardeşlik bağıdır. Bu bağ, sadece bu dünyada değil, öteki dünyada da sürecek bir bağıdır. Ancak günümüzde musahiplik kurumu da değişim göstermektedir. Tunceli bölgesinde bu bağ hâlâ önemli görülse de şehirleşme ve farklı kültürel etkileşimler, musahiplik ritüelinin anlam ve uygulamalarını etkilemiştir. Modernleşen dünyada bireyselleşen yaşam tarzı, musahiplik gibi derin toplumsal bağların önemini gölgeleyerek bu pratiği daha formel bir hâle getirmiştir. Geleneksel musahiplik; bireyler arasında paylaşım, dayanışma ve sorumluluk temelli bir ilişkiye dayanırken pazar ekonomisi ve rekabet koşullarında bu bağ, bazı bölgelerde yalnızca sembolik bir düzeye indirgenmiştir.

Düşkünlük ise Alevi inanç sisteminde en ağır sosyal ceza olarak bilinmektedir. Geleneksel Tunceli Aleviliğinde düşkünlük, suç işleyen veya toplumsal düzeni bozan bireylere karşı uygulanan bir cezadır. Bu bireyler, cem ritüellerinden dışlanır ve onların toplumla ilişkileri kesilir. Ancak günümüz toplumunda düşkünlük kurumu da değişime uğramıştır. Modern hukuk sisteminin yaygınlaşmasıyla toplumsal meseleler artık daha çok resmî kurumlar aracılığıyla çözülmektedir. Dolayısıyla pirlerin düşkün ilan etme ve bu ilanı kaldırma yetkileri şehirlerde ve köylerde kullanılmamaktadır.

Alevilik, kentleşme ve modernleşme süreçleriyle birlikte büyük bir dönüşüm yaşamaktadır. Özellikle Tunceli gibi göç veren bölgelerde, kentlere göç eden Alevi bireyler geleneksel inanç sistemleri ile modern dünyanın dayattığı yeni yaşam tarzı arasında bir denge kurmaya çalışmaktadırlar. Bu süreç, Alevi inancında ve toplumsal yapısında ciddi bir çözülmeye ve yeniden yapılanmaya neden olmuştur. Kentleşme, bireyselliği artırırken geleneksel kolektif yapıları zayıflatmakta ve bu da Alevi toplumunun dayanışma ağlarının çözülmeye yol açmaktadır. Ancak kentleşme, Alevilikte yeni örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Dernekler, vakıflar ve cemevleri gibi yapılar, modern dünyada Aleviliğin kurumsal olarak varlığını sürdürmesine katkı sağlamaktadır. Özellikle diaspora Alevileri arasında bu yapılar, Alevi inanç ve kültürünün korunması ve yeni nesillere aktarılması açısından önemli bir rol oynamaktadır.

Modernleşme ve kentleşme sürecinin Alevilik üzerinde uzun vadedeki etkileri düşünüldüğünde, Aleviliğin hem bir değişim sürecinden geçtiği hem de bu süreçte değişime direnç gösterdiği söylenebilir. Kentleşme ile birlikte geleneksel ritüellerin uygulanma biçimi değişse de Aleviliğin özü korunmaya çalışılmaktadır. Cemevleri ve Alevi dernekleri bu bağlamda önemli bir pozisyona sahiptir. Tuncelili Aleviler de şehirlerde kendi inançlarını ve kültürünü yaşamak ve yaşatmak için cemevleri

ve Alevi dernekleri çatısı altında bir araya gelmektedirler. Ancak bu süreçte Aleviliğin bir kısmı daha bireyselleşmiş, modern dünyaya uyum sağlayan bir yapıya dönüşmüştür. Öte yandan kırsal alanlarda ve diasporada bulundukları yeni ortama direnç gösterebilmektedir.

Aleviler için yeni pirlerin, dede adaylarının eğitiminin nasıl sağlanacağı konusu da günümüz sosyal ve siyasi şartlarında büyük bir sorun olarak durmaktadır. Alevilerin cemevleriyle ilgili talepleri, din eğitimiyle ilgili karşılaştıkları problemler, bu konuda yapılması gereken çalışmalar ve beklentileri; eşitlik konularındaki hukuki yetersizlikler nedeniyle sadece üzerinde tartışılan problemler düzeyinde kendini göstermiştir.

Alevilerin var olan birçok sorunu, Alevi inancının yasalar çerçevesinde tanınmamasından kaynaklanmaktadır. Eşit yurttaşlık hakkı temelinde ve diğer yurttaşlara tanınan haklara paralel olarak, Alevilerin ibadet kurumlarına ilişkin ve eğitime yönelik talepleri devlet tarafından finanse edilerek desteklenebilir. Bu beklentilerinin henüz karşılanmamış olması, kentleşmeyle birlikte Aleviliği zor duruma sokmuştur. Kendi köyünden ayrılan bir Sünni vatandaş şehirlerde kendi dinî ibadet ve ritüellerini yerine getirecek kurumları çok rahat bulurken bu imkân bir Alevi vatandaş için mevcut değildi. Zamanla, kendi çabalarıyla finanse ettikleri kurumlar oluşturan Alevilerin, gelecekte bu kurumların varlığını nasıl sürdürebilecekleri ise muammadır. Bir diğer önemli nokta, Türkiye’de hatırı sayılır bir nüfusa sahip olan Aleviler ve Alevilik konusuna okul kitaplarında yeterince yer verilmemesidir. Alevilik her ne kadar müfredatta yer alsada hem kapsam açısından sınırlı hem de içerik bakımından yetersizdir. Aleviliğin ders programında hak ettiği yeri alması, birçok ön yargının ortadan kalkmasına da katkı sağlayacaktır. Üçüncü bir adım ise mürşit, pir ve rehberleri yetiştiren akademik kurumların oluşturulması olmalıdır. İlahiyat fakültelerinde imam ve hoca yetiştirildiği gibi Alevi ritüellerini yürütebilecek pirlerin de yetiştirilerek kurumlarda istihdam edilmesi sağlanabilir.

## Kaynakça | References

- Aksoy, E., & Aksürmeli-Tekten, Z. S. (2018). "Diaspora İçinde Diaspora: Almanya Alevileri". Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (85), s. 87–102.
- Akyıldız, K. (2023). "Göç ve Kentleşme ile Sosyo-Kültürel Değişime Uğrayan Alevilik: Afyonkarahisar Kayabelen Hamza Şeyh Ocaklılar Örneği". İçinde V. Ertit (Ed.), *Alevilerin Dönüşümü*, s. 55–91. Adana: Karahan Kitabevi.
- Akyıldız, N. A. (2021). "Geleneksel Kırsal Yerleşimlerde Sosyo-Kültürel Değişimin Mekâna Yansımaları: Malatya/Darende Günpınar Yerleşimi Örneği". Ankara: *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, (9/29), s. 84–99.
- Ataman Arslan, S. (2021). *Seyyidlerin Perspektifinden Tunceli Aleviliğinde Yapı ve Ritüeller*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tunceli: Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balkanlıoğlu, M. A., & Irmak, F. (2014). "Bir Sosyal Sermaye Türü Olarak Türkiye'deki Alevi Sosyal Örgütleri ve Faaliyetlerinin İncelenmesi". Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (70), s. 139–160.
- Bozkurt, F. (2006). *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çobanoğlu, Y. (2023). İngiltere'de "Alevi olmak": Diasporada Alevi Kimliğinin Kuruluşu. Ankara: *Turkish Studies*, (18/3), s. 923–946.
- Geçgin, E. (2018, 18–20 Ekim). "Kentleşme Sürecinde Alevilerin Toplumsal Bütünleşme Biçimleri ve Yeni Kimlik İnşası". *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu*, Ankara: Ankara Hacı Bayram Üniversitesi Yayınları, s. 541–562.
- Geçgin, E. (2023). "Toplumsal Değişim Dinamikleri Çerçevesinde Aleviliğin Değişen ve Dönüşen Sınırları". Ed. Ş. Aslan, Ç. Boz, & C. Salman. *Sosyal Bilimler Perspektifinden Aleviler ve Alevilik-1* (s. 91–115). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Gezik, E., & Çakmak, H. (2010). "Raa Haqi-Riya Haqi" *Tunceli: Aleviliği İnanç Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Kalan Yayınları.
- Kaplan, D. (2021). *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kehl-Bodrogi, K. (2017). *Kızılbaşlar/Aleviler* (O. Değirmenci & B. E. Aybudak, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Melikoff, I. (1993). *Uyur İdik Uyardılar* (T. Alptekin, Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Noyan Dedebaba, B. (2006). *Bektaşilik ve Bektaşilik Ahlakı*. içinde *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik C 7*. Ankara: Ardıç Yayınları.
- Sarıkaya, M. S. (2017). "Alevilik-Bektaşiliğin Tasavvufi Boyutu Üzerine". Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (82), s. 9–23.
- Shankland, D. (2003). *The Alevis in Turkey: The Emergence of a Secular Islamic Tradition*. London: Routledge Curzon.
- Yaman, A. (1998). *Alevilik Nedir? Alevilik-Bektaşilik Cep Kitapları Dizisi*. İstanbul: Şahkulu Sultan Külliyesi Hilmi Dedebaba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Yaman, A. (2011). Alevilikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Plan. Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (60), s. 43–64.

- Yıldırım, R. (2018). *Geleneksel Alevilik: İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, H. (2009). Alevi-Bektaşî Geleneğinde Musahiplik. içinde Ed. A. Yaşar Ocak, *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, s. 397–413.
- Yıldız, H. (2021). "Alevilikte Dinî Kurumlar". içinde H. İ. Bulut & H. Yıldız (Eds.), *Alevilik Bektaşîlik: Tarihi, Dinî, Sosyal ve Güncel Boyutlarıyla*. Ankara: Bilay Yayınları, s. 203–230.

### Kaynak Kişiler

- Ali Ekber Yurt, 1976, yüksek lisans mezunu.  
Görüşme tarihi 28.09.2020. Sarı Saltuk Ocağı'na mensup.
- Aziz Öz, 1943, okur-yazar değil.  
Görüşme tarihi 17.07.2020. Ağuçan Ocağı'na mensup.
- Haydar Emire, 1945, ilkokul mezunu.  
Görüşme tarihi 21.08.2020. Derviş Cemal Ocağı'na mensup.
- Haydar Kılıç, 1949, lise mezunu.  
Görüşme tarihi 23.07.2020. Baba Mansur Ocağı'na mensup.
- Hüseyin Erdoğan, 1934, ilkokul mezunu.  
Görüşme tarihi 07.03.2020. Şeyh Dilo Belincân (Şıx Delil Berxecan) Ocağı'na mensup.
- Hüseyin Gözcü, 1955, üniversite mezunu.  
Görüşme tarihi 28.07.2020. Kureyşan Ocağı'na mensup.
- Mahmut Ayık, 1958, ilkokul mezunu.  
Görüşme tarihi 12.07.2020. Baba Mansur Ocağı'na mensup.
- Mehmet Çelebi, 1933, ilkokul mezunu.  
Görüşme tarihi 26.06.2020. Pir Sultan Ocağı'na mensup.
- Turabi İnce, 1931, İlkokul mezunu.  
Görüşme tarihi 25.07.2020. Derviş Cemal Ocağı'na mensup.
- Zeynel Batar, 1952, ilkokul terk.  
Görüşme tarihi 25.07.2020. Celal Abbas Ocağı'na mensup.